

RADOVI Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	2	459—475	2 slike 1 tabela	Varaždin 1988.
--	---	---------	---------------------	-------------------

UDK 413(497.13)

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

VALENTIN PUTANEC

HRVATSKA LEKSIKOGRAFSKA IZDANJA
TISKANA U VARAŽDINU I NEPOSREDNOJ
OKOLICI (16—19. ST.)

*EDITIONS LEXICOGRAPHIQUES CROATES IMPRIMÉES À VARAŽDIN ET
ENVIRONS IMMÉDIATS AUX 16ème A 19ème SIÈCLES*

Nacrtak: autor prikazuje, prilikom proslave 400. obljetnice tiskanja prve knjige u Varaždinu, onaj dio hrvatske leksikografije koji je tiskan u Varaždinu i neposrednoj okolici (Nedelišće 1574). Tu se ubrajaju aneksni rječnici u Pergošićevu *Dekretumu* (1574), u Lalanguovu djelu *Medicina ruralis* (1776), u gramatici Szent-Mártonyja (1783) te četiri izdanja latinsko-hrvatsko-njemačkog rječnika (od 2. izdanja rječnik je četverojezičan: lat.-hrv.-mađ.-njem.) Antuna Rožića (Varaždin 1822¹, 1833², 1839³ i oko 1840⁴).

1. U povijesti lingvistike kao znanosti, a i u povijesti svakoga pojedinoga jezika, naročita se pažnja posvećuje povijesti leksikografije. Leksikografija ima praktične i znanstvene svrhe (učenje jezika, jezičnog sistema, povijesti jezika, povijesti riječi) pa kao materijal služi svim disciplinama, ona je pluridisciplinarna (povijest kulture, civilizacije, jezika kao emanacije duha, datiranje riječi kao kulturnog spomenika) a definira se kao statističko snimanje znakonosnih elemenata iz komunikacijskog lanca. Statistika može imati razne vidove: abeceda natuknica, pojmovne grupe, enciklopedije. Rječnici mogu biti samostalna izdanja. mogu biti aneksna uz nego drugo izdanje, mogu biti rukopisni. Kao obrađeni materijal mogu biti jednojezični (monoglotni), višejezični (poliglotni: dvojezični, trojezični i sl.). Neki rječnici mogu biti i konverzionici kao primjer za komunikacijski niz i kontrastivnost.

2. Povijest hrvatske leksikografije poznata je u glavnim crtama, poznati su nam samo glavni kolosi te leksikografije dok su nam i

dosada sitni izdanci te leksikografije kao neznatnija izdanja bili nepoznati, a vjerojatno nas i u budućnosti očekuju ugodna iznenađenja u povijesti te leksikografije. U zadnje smo vrijeme saznali da i prije Vrančićeva *Rječnika* iz 1595. imamo jedan rječničić — konverzacioni priručnik Petra Lupisa Valentina (OPERA NUOVA, Ankona 1527). U posljednjih trideset godina (1956—1985) saznali smo za postojanje čak četiri izdanja rječnika-konverzacionog priručnika ZVANIK TALIJANSKO-HRVATSKI (1655, 1704, 1737, 1804). Objavljene su i studije o aneksnim rječnicima, a pripremaju se i druge slične rasprave iz područja aneksnih rječnika kao najraširenije vrste u povijesti leksikografije a kao važno vrelo za jezične studije svake vrste, naročito za dataciju riječi. Ovi su aneksni rječnici promijenili i sliku prvog doba hrvatske leksikografije. Evo te slike za 16. st.:

1527. OPERA NUOVA Petra Lupisa Valentina,
1544. aneksni rječničić u DE AFFLICTIONE CHRISTIANORUM Bartola Đurđevića,
1574. hrvatsko-latinski registar pravnih termina u DEKRETUMU Ivana Pergošića,
1578. aneksni i diferencijalni slov.-hrv. rječnik u PENTATEUHU Jurja Dalmatina,
1582. aneksni rječnik u djelu POKORNI I MNOZI INI PSALMI DAVIDOVI Šimuna Budinića,
1584. aneksni i diferencijalni slov.-hrv. rječnik u BIBLIJI Jurja Dalmatina,
1595. DICTIONARIUM QUINQUE NOBILISSIMARUM EUROPAE LINGUARUM Fausta Vrančića.

Dakle, prije Vrančićeva djela imamo još jedno samostalno leksikografsko djelo u povijesti hrvatske leksikografije te pet nesamostalnih aneksnih rječnika. Vrančić je kruna te leksikografske djelatnosti 16. stoljeća.

3. U povijesti hrvatske književnosti zadnje smo vrijeme nakon formulacije Josipa Vončine o ozaljskom književnom krugu konstatali da bi za čitavu Hrvatsku do Preporoda mogli kazati da je odvajkada a naročito u 15., 16., 17. i 18. st. živjela u tako nazvanim književnim krugovima kao kulturnim centrima. Paralelno možemo konstatirati da leksikografija u Hrvatskoj prilično prati to grupiranje po kulturnim centrima, književnim krugovima. Tako možemo kazati da postoji i jedna određena hrvatska leksikografija koja se javlja u Varaždinu i okolici pa je proslava 400. obljetnice tiskanja prve hrvatske knjige tiskane u Varaždinu zgodna prilika da se podsjetimo te leksikografije kao posebne vrste kulturne i lingvističke djelatnosti, naročito ako tom prilikom uspijemo osvi-

jetliti neke činjenice odnosno dati pravu sliku stvari ako su do sada nepažnjom neke činjenice mehanički prepisivane.

4. Prikazat ćemo ovdje samo četiri edicije:

A. aneksni rječnik u Pergošićevu DEKRETUMU koji iako je tiskan u Nedelišću ipak predstavlja varaždinski književni krug.

B. aneksni hrv.-lat.-njem. rječnik, upravo *kazitelj vračtenih trav i korenja* u djelu MEDICINA RURALIS ILITI VRAČTVA LADANJSKA ZA POTREBOČU MUŽEV I SIROMAKOV HORVATCKOGA ORSAGA I OKOLU NJEGA BLIŽNEŠEH MEST Ivana Krstitelja Lalangua koje je tiskano u Varaždinu kod Trattnera 1776.

C. aneksni rječničić u EINLEITUNG ZUR KROATISCHEN SPRACHLEHRE FÜR TEUTSCHE Ignacija Szent-Mártonyja koji u predgovoru nosi datum »Varasdin, den 20. May 1783.«, dok se sumnja da bi djelo bilo tiskano u Varaždinu. U svakom slučaju ide u djelatnost varaždinskog književnog kruga 18. st.

D. rječnici (lat.-hrv.-njem. pa, od drugog izdanja, lat.-hrv.-mađ.-njem.) što ih je u prvoj polovici 19. stoljeća u Varaždinu objavljivao Antun Rožić.

5. Postanak prvih triju rječničića, upravo aneksiranih rječnika u Pergošićevu *Dekretumu* (*Dekretum koteroga je Verbeci Ištvan dijački popisao od Ivanuša Pergošića na slovienski jezik obrnjen*) iz 1574., u *Medicina ruralis — Vračtva ladanjska* I. K. Lalangua iz 1776. te u Szent-Mártonyjev *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche* iz 1783., praktične je i gotovo prigodne namjene.

Pergošić je u *Dekretumu* (tekst je ponovno objavio K. Kalc u Beogradu 1909) načinio mali lat.-hrv. rječnik pravnih termina pod naslovom *Ve teh su knjigah vete dijačke riječi ovako pretumačene* i umetnuo ga između Predgovora (2 strane teksta) i drugog predgovornog dijela *Od dobroga i pravednoga sudca* (2 strane) i samog teksta *Dekretuma*, tj. nakon prve četiri strane. Sam rječnik termina ima samo tri strane teksta. U tom se rječniku daju hrvatske semantičke paralele za jedan broj latinskih pravnih termina koje je prevodilac nalazio u Verbecijevu *Tripartitumu*. Dajem popis tih latinskih natuknica prevedenih na hrvatski: *actor*, *amonitio*, *agnatus*, *baro*, *bona mobilia*, *bona immobilia*, *calumnia*, *cognatus*, *consensus*, *contractus*, *concambium*, *donatio*, *dotalicium*, *dos*, *emenda linguae*, *evictio*, *executiones sententiarum*, *fassio*, *gratia*, *heredes*, *hereditas*, *ius regium*, *in causam attractus*, *inhibitio*, *muliebris sexus*, *meta*, *novum iudicium*, *officialis*, *paraphernum*, *potenciarius actus minor/maior*, *praescriptio*, *privilegium*, *prohibitio*, *quartalium*, *statutoria*, *introductoria*, *transmissio litterarum*, *tutela*, *violatio sedis iudicariae*. U svemu u tom rječničiću ima 45 latinskih riječi prevedenih na hrvatski.

Ivan Krstitelj *L a l a n g u e* je u svojim *Vračtvima ladanjskim* (Varaždin 1776) na str. 290—317 u 28. dijelu s uvodom *Od kazitelja vračtvenih trav ovde zadržaneh* dao mali aneksni hrv.-lat.-njem. rječnik hrvatskih fitonima, biljaka i nekih drugih lijekova (ovaj je rječnik registrirao A. Jembrih u članku o Bedekoviću u časopisu GESTA IV, Varaždin 1982, str. 25). U svemu ima 159 natuknica, u abecednom redu, npr. *aniz*, *arnika*, *berečna trava*, *betonika*, *bezgovo drvo*, *bobovnjak* (*vertni*, *zdenčni*, *vodeni*), *boraga*, *borovica* . . . , *cikorija*, *detela* . . . *divji šafran*, *dobra misel* (*origanum vulg.*), etc., etc. Za *duhan* kaže da se sije i u Hrvatskoj (Za povijest duhana u Hrvatskoj usp. L. Glesinger, *Duhan u našoj pučkoj i znanstvenoj medicini tijekom stoljeća*, Saopćenja, PLIVA, Zagreb sv. 16, god. 19, broj 1, 1973, str. 35—42 te V. Putanec, *Na duhandžije šalna pesem; nešto o povijesti pušenja i borbe protiv pušenja u kojoj se prvi pisani spomen na duhan javlja 1617. godine*, Vjesnik, Zagreb, nedjelja 20. 04. 1980, str. 20). U popisu biljaka ima i nešto lijekova koji nisu biljnog porijekla: *bersa*, *jalun*, *kafra*, *loj*, *mirha*, *mlijeko*, *žveplo*, *sopun*, *vapno*.

Szent-Mártonyjev *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche* (prikazao ga je A. Šojat pod naslovom *Prva objavljena gramatika kajkavskoga književnog jezika u Raspravama Zavoda za jezik IFF 10—11, 1984—1985, 201—221*, te sada A. Jembrih pod naslovom *Kajkavska gramatika Ignacija Szent-Mártonyja /1783/ u Radovima Zavoda za znanstveni rad Varaždin 1, 1986, str. 277—291*) dao nam je popis hrvatskih (kajkavskih) prijedloga i priloga, u abecednom redu, s njemačkim prijevodom. U svemu ima 48 prijedloga (*blizu*, *bliž*, *dalko*, *daleko*, *do*, *iz*, *izker*, *mesto*, *na mesto*, *mimo*, *ober*, *oberh*, *od*, *okolu*, *okolo*, *oposred*, *posred*, *poleg*, *prek*, *prez*, *radi*, *zarad*, *raz*, *sredi*, *tik*, *tikce*, *verhu*, *zverhu*, *zbog*, *zmed*, *zdola*, *odzdola*, *zpada*, *odspoda*, *zgora*, *odzgor*, *odzgora*, *zada*, *odzada*, *zaja*, *odzaja* »*hinter*, *von hinten*«, *zvan*, *zvana*, *zvun*, *zvuna*, *tija do*, *kod*) i 228 priloga od kojih nabrajam (prema Šojatu) samo *a*, *ar*, *davno* (*zdavno*, *zđavnja*), *denes* (*danas*), *još*, *jošče*, *išče*, *izda*, *onomadne* (*vetomadne*), *potlam*, *potle*, *potem*, *potom*, *škomce*, *skrovno*, *skrovce*, *vkup* (*skupa*), *zahman* (*zaobstunj*, *zaludu*), *zakaj* (*zašto*, *zač*, *pokaj*, *zbog česa*). Treba ipak istaći da Szent-Mártonyjevi popisi nisu odijeljeni kao neki samostalan aneksni dodatak nego da su inkorporirani u gramatiku kao njen sastavni dio («unabänderliche Theile» = nepromjenljivi dio govora).

Na koncu, moramo istaknuti da ni Pergošićev, ni *L a l a n g u o v*, ni Szent-Mártonyjevi aneksni rječnici nisu velikog formata ali ih ipak treba registrirati kada je riječ o leksikografiji, naročito kada je riječ o aneksnim rječnicima u hrvatskoj leksikografiji.

6. Naprotiv pravi leksikografski rad predstavljaju rječnici što ih je objavljivao u prvoj polovici 19. stoljeća profesor Antun Rožić u Varaždinu kod tiskara Sangille i Platzera.

Antun Rožić se rodio oko 1787. u Varaždinu, umro je 3. 06. 1848. (za životopis i rad usp. A. C u v a j, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, II, 1780—1835, Zagreb 1910², str. 322, 340, 586, te K. Filić, *Povijest varaždinske gimnazije*, u *Spomenica varaždinske gimnazije 1636—1936*, Varaždin 1936, str. 45—116). Godine 1811. bio je ravnatelj i profesor preparandije (učiteljski tečaj) u Zagrebu. Od 1817. do smrti bio je profesor na varaždinskoj gimnaziji, najprije u nižim razredima a zatim u višim (*classis grammaticae, I. humanitatis, II. humanitatis*). Bio je uz profesorsku dužnost i ljetopisac, bibliotekar te zapisničar sjednica profesorskog vijeća u toj gimnaziji. Godine 1819. postaje asesor varaždinske županije. Godine 1833. do 1835. vrši službu »seniora« i »prodirectora« gimnazije. Godine 1837. sudjeluje u Zagrebu u komisiji za reformu pučkog školstva (napisao prijedlog »*Osnova za podignuće seoskih škola*«, cf. C u v a j, o. c., III³, 23—27). Godine 1845. bilo mu je ponuđeno mjesto direktora zagrebačke arhigimnazije, ali tu čast nije htio primiti. Godine 1846. đaci su mu posvetili latinsku odu »*Onomasticon honoribus Antonii Rožić professoris reverentiae monumentum a gratis discipulis depromptum*«, Varaždin 1846, autor Franjo Rački, cf. Š. Jurić, *Iugoslaviae scriptores latini*, P. I, P. II, Zagreb 1968, 1971; P. II, str. 274, te W. Kessler, *Buchproduction u. Lektüre in Zivilkroatien u. — Slavonien*, Frankfurt a. Main, 1986, str. 643). Svoju bogatu knjižnicu poklonio je varaždinskoj gimnaziji.

Književni i lingvistički rad Antuna Rožića, ako gledamo na vrijeme u kojem je djelovao, vrlo je znatan: *latinističke pjesme*, *kalendar*, *geografski priručnici* (na latinskom i hrvatskom), *latinska gramatika za Hrvate*, *poliglotni lat.-hrv.-njem. i lat.-hrv.-mađž.-njem. rječnici*.

A. *latinističke pjesme* (cf. Jurić, o. c., registar, Kessler, o. c., registar):

I. Magnifico ac spectabili domino Antonio Kukuljević ... dum regium gymnasium varasdinense prima vice lustraret. 22. 04. 1837.

Tiskano u Varaždinu u Platzera. Potpis: Antonius Rosich, II. h. P. & I. C. V. S. A. (secundae humanitatis professor et iudiciariae comitatus varasdinensis sedis assessor).

II. Soterion recuperata feliciter valetudine serenissimo regio haereditario principi Josepho ... obtulit Antonius Rosich. Varaždin 1837.

III. Honoribus magnifici ac spectabilis domini Antonii Kukuljević de Saccis et Bassany ... diem nominis 13. junii 1839. recolendis d. d. d. Antonius Rosich. Varaždin 1839. Sadržaj: latinska pjesma posvećena A. Kukuljeviću, nadzorniku školstva u Hrvatskoj, te njegovoj vili kraj Varaždinskih Toplica nazvanoj TONIMIR (po imenu vlasnika: *Antun: Toni: Tonimir*).

B. *kalendarski priručnik*: Horvatski stoletni kalendar od leta 1818 do 1919 . . . iz najboljših nemških stoletnih kalendarov skupsložen. Po Antonu Rožiću, vu kraljevskeh dijačkih školah varaždinskih naučitelju. Vu Zagrebu, pritiskan vu Novoselskoj slovotiski. Ima I—IV, (1—2), 3—129 strana (zadnja prazna).

C. *geografski priručnici* (latinski i hrvatski):

I. *Compendium totius orbis geographicum secundum novissimam provinciarum divisionem. Concinnatum ab Antonio Rosich. Varasidini 1821.8^o. Tomus I De Europa. Tomus II De Asia. Oba toma imaju 557 strana (I 30 — 241, II 36—160).*

Godine 1825. izlazi u Beču 2. izdanje koje ima naslov:

Compendium geographicum secundum novissimam provinciarum divisionem, concinnatum ab Antonio Rosich, in regio gymnasio varasidiniensi I. humanitatis professore et incltyti comitatus varasidiniensis sedis iudiciariae assessore. Tomus primus. Viennae, apud J. Geistingner. 1825. Pp. 1—274+6. Tomus secundus. Viennae, apud J. Geistingner, 1825. Pp. 424+10. s posebno paginiranim »indeksom« i »errata« (I—XLII, I—IV).

II. *Kratki zavjeteK zemeljskoga ispisivanja horvatske i vugerske zemlje. Pp. 64. Tiskar Sangilla, Varaždin. s. a.*

Godine 1842. izlazi 2. izdanje, s naslovom:

Kratki zavjeteK zemeljskoga ispisivanja horvatske i vugerske zemlje i oneh orsagov koji s vugerskem kraljestvom pod jednum krunum zjedinjeni ter za druge i tretje škole vučenike prepisani jesu. Na svetlo dan po Antonu Rožić. Vu Varaždinu pritiskan vu slovotiski Josipa plemenitoga Platzera, kraljevskoga privilegiranog slovotiskara. 1842.

III. *Mali zemljepis za početnike. Varaždin, kod Platzera. Pp. 56. s. a. Pravopis je ilirski, ima rogato ě i ž (Rožiću).*

Sadržajno isti kao »Kratki zavjeteK« (zemljopis Austrije, Madžarske i Hrvatske).

D. *latinska gramatika za Hrvate*:

I. *Kratko napatjenje / vu / kruto hasznoviteh, / i zevszema potrebnih temeljih / diachkoga jezika, / oszebužno za one pochetnike, / koji raztolnachenye navuchitelov / vu pameti lahko zaderžati, / z-szlabem pako szvojem / pizmom raztolnachujuchega / dostigavati nemoreju, zkupszloseno / vu materinzkom jeziku. / Po / Antonu Rosichu, / Vu Varasidinu. / diachkeh shkol navuchitelu / Vu Budimu, / Pritiskan z' Vugerzke Mudro Vuchene Skupchine / Peshtanzke Szlovih / 1820. Pp. 1—28. Godine 1821, 1828 i 1836. izdano u Budimpešti i 2., 3., te 4. izdanje.*

Sadržaj: u formi pitanja obrađuje se latinska sintaksa, kontrastivno prema hrvatskom jeziku. Sva izdanja donose na kraju knjige

»Pridavek nekojih hasnoviteh i potrebnih vpamečevanjih za početnike vu dijačkom jeziku koja vu prvoj i drugoj strani dijačke slovnice nenahađajuse, i od hižneh podvucitelov većput krivo doprinašajuse«. Taj je »Pridavek« potpisan i posebno s A.R.D.S.N. (= Anton Rožič, diajčkeh škol navučitel).

II. Pervi temelyi / Diachkoga jezika / za / pochetnike / vu / domorodnom jeziku van dani / po / Antonu Rosich / Vu Varasdinu, / Pritizkani z — szlovami Ivana Sangilla kral. priv. stampara. 1821. Pp. 56. Čuva se u NSB, br. R II D-8⁰—33.

Drugo je izdanje izašlo između 1821, i 1835.

Treće izdanje nosi naslov:

Pervi temelyi
diachkoga
jezika
za
pochetnike
vu
domorodnom jeziku van dani
po
Antonu Rosich
—————
tretji put
—————
Vu Varasdinu,
Pritizkani z- szlovami Josefa od Platzer
1835.

Treće izdanje (NSB, br. D-8⁰-91) je isto kao prvo, ali iza riječi KONECZ ima latinsku bilješku: Admittitur ad reimprimendum. Maurovich, R. L. R. Cuvaj, o. c., II, 584. veli da je izdanje iz 1835. drugo, ali na ovom primjerku stoji da je »tretji put« tiskano.

Sada postoje još dva izdanja tih »Prvih temelja«, oba iz 1839, što bi bilo upravo četvrto i peto izdanje (oba izdanja iste godine). Evo naslova četvrtog izdanja:

Pervi Temelyi
diachkoga Jezika
za
Pochetnike
vu
Domorodnom Jeziku van dani

po
Antonu Rosich

—————
Vu Varasdinu
pritzkan vu szlovotizki
Josefa pl. Platzer
1839.

Čuva se u NSB, br. 35042. Ima 26 strana. Predgovor je iz 30. 11. 1821. Peto izdanje nosi ovaj naslov:

Pervi Temelyi
Diachkoga Jezika
za
Pochetnike
vu
Domorodnom Jeziku van dani
po
Antonu Rosich

—————
Cheterti krat naloseni
—————
Vu Varasdinu
pritzkan vu szlovotizki Josefa pl. Platzer
1839.

Čuva se u NSB br. 159354. Naslov je kao na »četvrtom« izdanju ali sada je naznačeno da su »Temelji« »četerti krat naloženi« čime je označeno da je iza četvrtoga izdanja iste godine s drugim naslovnim listom izdano i ovo »peto« izdanje. Dakle se radi samo o izmjenim naslovnog lista. U Cuvaja, o. c., II, str. 584. stoji da su »Prvi temelji« izdavani 1821,¹ 1835,² 1836.³ Sigurna je zabuna godina 1836. umjesto 1839, a za godinu 1835. smo pokazali da je to »tretje« izdanje (v. gore).

E. leksikografski poliglotni priručnici, lat.-hrv.-njem. te lat.-hrv.-mađ.-njem. rječnici.

U vezi s ovim Rožićevim radom postoji priličan nesklad: jedni autori navode samo rječnik »vu treh jezikih«, a godine su kod nekih potpuno nestvarne. Kod toga se s ovim autorom i njegovim rječničičem i u novije doba zbivaju u datiranju tiskarske nedaće: u *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 2, 1973, str. 239. stoji da je prvo izdanje (-) izašlo 1882. godine, a u *Zbornik vo čest na Blaže Koneski*, Skoplje 1984, str. 267. piše da je to izdanje izašlo ništa manje nego

čak 1782. kada je njegov autor bio eventualno tek klinac. O izdanju »vu četirih jezika« nemamo podataka, a da se upravo radi o četiri izdanja ne nalazimo nigdje podatak. Evo naslova prvog izdanja:

V O C A B U L A R I U M
iliti
R E C H N I K
najpotrebneshe rechi
vu
Treh jezika zadersavajuchi.

OD
Antona Rosich
popisan.

Vu Varasdinu 1822.

Z-szlovami Ivana Sangilla, kr. stamp.

Čuva se u NSB br. R II D-8⁰-63, bivši R 1783. Ima 32 strane teksta. Slog je dvostupačan. Na naslovnoj strani je tiskarska greška *Jerika* umjesto *Jezika*. Na 2. strani nema teksta. Na 3. strani počinje pojmovna grupa o Bogu i nebu, ali bez naslova (druge pojmovne grupe imaju naslov):

Deus, ei, m. Bog, Gott.
Angelus, i, m. Angel, Engel.
Spiritus, us, m. Duh. Geist.
Etc., etc.

Na 4. strani počinje naslov pojmovne grupe: »*Od leta i njegovih strana*«, na 5. strani »*Od človeka*«, »*Betegi*«, i tako dalje: *rodbinstvo* (8), *od oprave* (9), *od cirkve* (10), *od hiže strana* (11), *pohištvo* (12), *kuhinska sprava* (13), *od pivnice* (14), *kaj k stolu spada* (14), *od štale* (17), *od varaša* (18), *polje* (19), *od meštarih* (20), *ribe* (26), te završava s *pediculus* (27) »vuš, Laus«, a na str. 28. stoje »Vsakojaki razgovori«: *od pisanja*, *od ponavljanja*, *od stajanja*, *od stanovanja*, *od papera*, *od tinte*. Na naslovnoj strani nije označeno o kojim se jezicima radi, označeno je samo da je materijal u »tri jezika«; u stvari se radi o latinskom, hrvatskom i njemačkom. U konverzacionom dijelu (str. 28—32) jezici su samo latinski i hrvatski, fali njemački.

Prvo je izdanje izdano odmah iste godine kada je u Varaždin stigao iz Graza tiskar Ivan Sangilla koji umire 1832 a njegovu tiskaru preuzima Josip Platzer. Stoga se sva ostala izdanja ovog rječnika javljaju kao izdanja tiskare Platzer. Kako je od 1833. mađarski jezik obližtan predmet (cf. K e s s l e r, o. c., str. 412), autor je pro-

širio broj jezika te sada rječnik postaje lat.-hrv.-mađž.-njem. Slog je u jednom stupcu (tako i 3. i 4. izdanje). Naslov je ovog drugog izdanja slijedeći (v. slike na str. 469. i 470.)

V O C A B U L A R I U M

i l i t i

Rechnik

najpotrebneshe rechi

vu

chetiri Jezikih zadersavajuchi.

od

Antonius Rosich.

—————
Drugoch nalosen i povekshan

—————
Vu Varasdinu

pritzk. vu slov. Jos. plemenit. Platzer.

Čuva se u Knjižnici JAZU (br. R 348). Ima kao i prvo izdanje 32 strane. Zadnja je strana prazna. Na primjerku u Knjižnici JAZU u Zagrebu netko je rukom napisao da je knjiga izdana 1822, što je dakako krivo. Ovo izdanje prema prvom ima jedan jezik više (mađarski) i to tako da je mađžarski stavljen ispred njemačkoga. Na naslovu je stavljen i mađžariziran izgovor osobnog imena autora: »od Antonius Rosich« treba čitati *od Antoniuš Rožič* (inače uvijek »od Antona Rosich«). Označeno je i to da se sada radi o rječniku »vu četiri jezika«. Moglo bi se misliti sa sigurnošću da je ovo izdanje izašlo upravo 1833 jer te godine Platzer počinje svoju djelatnost u Varaždinu i jer je to početak obligatnog učenja mađžarskog jezika pa autor stoga i uvodi mađžarski jezik u svoj rječnik.

Sada se javljaju još dva izdanja ovog rječnika (i sada četverojezičnog), i to opet *s. a.* Zajednička im je oznaka što oba izdanja sada imaju manji broj strana, jedno 26 a drugo 24. Mišljenja sam da se najprije javlja izdanje s 26 strana, a zatim izdanje s 24 strane, gdje je dobiveno arak i pol strana teksta, dok je kod izdanja od 26 strana bilo dvije strane više od arka i pol. Stoga je kod četvrtog izdanja slog na strani veći da bi se dobilo manje strana: izdanje od 26 strana ima na 3. strani 31 natuknicu, izdanje od 24 strane ima čak 37 natuknica na toj 3. strani.

Treće izdanje nije sačuvano s naslovom. Jedini primjerak čuva se u NSB br. 159354, ali tako da je uvezan u originalnom uvezu zajedno s *Prvim temeljima* koja su izašla godine 1839, ali je rječnik s posebnom paginacijom. Naslovni je list netko istrгнуo. Da se radi o novom izdanju prema 2. izdanju vidi se po broju natuknica na 3. i 4. strani teksta: 2. izdanje od riječi DEUS do FRIGUS ima 29 natuk-

VOCABULARIUM
iliti
R E C H N I K

najpotrebneshe rechi

vu

chetiri Jezikih zadersavajuchi.

od

Antonius Rosich.

Drugoch nalosen i podkeshit

VU VARASDINU

pritisk. vu slov. Jos. plemenit. Platzer.

[1822]
[1833]

Sl. 1. Rožičev rječnik, 2. izd., naslovna strana.

- Deus**, ei, m. Bog, *Isten*, Gott.
Angelus, i, m. Angel, *Angyal*, Engel.
Spiritus, us, m. Duh, *Lélek*, Geist.
Spectrum, i, m. Ztrashilo, *Látomány*, Gespenst.
Coelum, i, n. Nebo, *Menny*, *Eg*, der Himmel.
Stella, ae, f. Zvezda, *Tsillng*, der Stern.
Sol, is, m. Szuncze, *Nap*, die Sonne.
Luna, ae, f. Meszecz, *Hold*, der Mond.
Ignis, is, m. Ogeny, *Tüz*, das Feuer.
Aër, is, m. Zrak, *Levegő ég*, die Luft.
Aqua, ae, f. Voda, *Víz*, das Wasser.
Terra, ae, f. Zemlya, *Föld*, die Erde.
Pulvis, eris, m. Prah, *Por*, der Staub.
Arena, ae, f. Pészek, *Homok*, der Sand.
Ventus, i, m. Veter, *Szél*, der Wind.
Terraemotus, us, m. Potresz, *Földindulás*, ein Erdbeben.
Pluvia, ae, f. Desgy, *Kisó*, der Regen.
Glacies, ei, f. Led, *Jég*, das Eis.
Nix, nivis, f. Szneg, *Hó*, der Schnee.
Nubes, is, f. Oblak, *Felhő*, die Wolke.
Nebula, ae, f. Megla, *Köd*, der Nebel.
Tonitru, u, n. Germlavicza, *Dörgés*, der Donner.
Fulmen, inis, n. Zirela, *Menny-kösigur*, der Donnerstrahl.
Fulgur, uris, n. Blizk, *Villámlás*, der Blitz.
Grando, inis, f. Tucha, *Jégeső*, der Hagel.
Gelu, u, n. Mraz, *Fagy*, der Reif.
Ros, oris, m. Rosza, *Harmat*, der Thau.
Calor, oris, m. Vručina, *Melegség*, die Hitze.
Frigus, oris, n. Zima, *Hideg*, die Kälte.

nica, ANNUS do FACIES ima 29 natuknica, a ovo treće izdanje od riječi DEUS do MENSIS ima 31 natuknicu te od riječi DIES do PILUS ima 34 natuknice.

Četvrto izdanje ima ovaj naslovni list:

VOCABULARIUM
iliter
RECHNIK
najpotrebneshe rechi zaderšavajuchi
od
Antona Rosich

VU VARASDINU
pritzk. vu slov. Jos. plem. Platzer

Knjiga se čuva u NSB, br. R D-8⁰-311. Ima 24 strane teksta. Na naslovu ponovno nije označena godina izdanja. Tako je i na primjerku »Vocabularium«-a što se čuva u Gradskoj knjižnici u Varaždinu netko ubilježio godinu 1839 (primjerak ima 37 natuknica na 3 str., dakle predstavlja 4. izdanje). Iako u izdanju nije provedena Gajeva grafija, na naslovnom listu se javlja š u riječi *zaderšavajuchi*, a netko je i rukom dodao kvaku na s u *Varasdinu*. I ovdje kao i u prvim izdanjima nema naslova za pojmovnu grupu »Bog i nebo«. Sitniji je slog a na strani ima više natuknica prema trećem izdanju: sada na strani 3. i 4. ima po 37 natuknica, dok je u trećem izdanju bilo 31 i 34 natuknice na strani (3. i 4.).

Godine izdanja trećeg i četvrtog izdanja teško je odrediti. S obzirom na činjenicu da je treće izdanje uvezano s *Prvim temeljima* iz 1839 može se misliti da je te godine i izašlo, ali bismo onda za četvrto izdanje (gdje se javlja modernizacija grafije u *zaderšavajuchi*) mogli misliti da je izašlo i poslije 1839. Ali postoji mogućnost da su treće i četvrto izdanje izašla i prije 1839 pa je četvrto samo slučajno uvezano zajedno s *Prvim temeljima* iz 1839.

Ovdje dodajem posebnu tabelu indikatora na osnovi koje će se moći odrediti identifikacija pojedinog izdanja Rožičeva *Vocabulariuma* (v. tabelu na str. 472.)

Općenito govoreći, za Rožičeve rječnike možemo kazati da se radi o malim džepnim izdanjima, u prvom izdanju o lat.-hrv.-njemačkom rječniku, u tri dalja izdanja o lat.-hrv.-madž.-njemačkom rječniku. S obzirom na broj izdanja (četiri izdanja: 1822,¹ 1833,² 1839,³ oko 1840⁴) može se misliti da je njegovo djelo bilo vrlo tražen priručnik, upotrebljavan vjerojatno ne samo od onih koji su učili latinski jezik i književnost, nego i od drugih đaka gimnazije a možda i od kojeg privatnika. Njegov je jezik u njegovim djelima, pa i u rječnicima, jezik onodobne hrvatske kajkavske književnosti.

Diferencijalni indikator za bibliografsku identifikaciju »Vocabulariuma«
Antuna Rožića

Naslov, nalazište	Godina	Tiskar	Pp.	Tehnika stupaca	Tekst 3. i 4. strane (incipit, explicit)
1. <i>Vocabularium</i> 1822 ¹ NSB R II-D-8 ^a - 63	1822	Sangilla	32	dvostupačno	3. str. DEUS-AQUA TERRA-TONITRU 4. str. FULMEN-NOX MANE-VER
2. <i>Vocabularium</i> 1833 ² K JAZU R 348	s. a.	Platzer	32	jedno- stupačno	3. str. DEUS-FRIGUS (29 natuknica) 4. str. ANNUS-FACIES (29 natuknica)
3. <i>Vocabularium</i> ³ NSB br. 159354	s. a.	Platzer	26	jedno- stupačno	3. str. DEUS-MENSIS (31 natuknica) 4. str. DIES-PILUS (34 natuknice)
4. <i>Vocabularium</i> ⁴ NSB R D-8-311	s. a.	Platzer	24	jedno- stupačno	3. str. DEUS-HEBDOMADA (37 natuknica) 4. str. DIES LUNAE-LINGVA (37 natuknica)

NB: tekst na 3. i 4. strani (primjerak NSB br. 159354) sadržava ove natuknice: deus, angelus, spiritus, spectrum, coelum, stella, sol, luna, ignis, aer, aqua, terra, pulvis, arena, ventus, terraemotus, pluvia, glacies, nix, nubes, nebula, tonitru, fulmen, fulgur, grando, gelu, ros, calor, frigus, annus, mensis, dies, nox, mane, meridies, vesper, hebdomada, dies lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Jovis, dies Veneris, dies sabathi, dies Dominica, tempus, ver, aestas autumnus, hiems, homo, mu-lier, proles, puer, iuvenis, corpus, cutis, caput, facies, frons, oculus, supercilium, palpebrae, auris, capillus, pilus.

Za Rožića možemo kazati da je u svoje vrijeme bio jedan od aktivnijih kulturnih radnika u sjevernoj Hrvatskoj, a njegovi su rječnici danas simpatična stara izdanja iz davne hrvatske leksikografske prošlosti, cimeliji naše kulturne prošlosti.

7. Kao zaključak ovog našeg prikaza možemo kazati da hrvatska leksikografija tiskana u Varaždinu predstavlja lijep prilog za njezinu povijest. Radi se doduše i ovdje o »veličini malenih« ali i o važnoj karici koja osvjetljava puteve te naše leksikografije. U doba kada u Hrvatskoj gotovo svaki oveći grad daje priloge i na leksikografskom polju (Dubrovnik, Zadar, Karlovac, Zagreb) i Varaždin se prikazuje kao mala svijetla točka na tom leksikografskom parnasu. U vezi s ovom temom spominjem još jednu pojedinost koja ide u krug pitanja povijesti naše leksikografije. Kao što se u ilirsko doba javlja dosta velik broj aneksnih rječnika kojima je cilj da protumače čitaocima djela koja se izdaju (tako se izdaju rječnici za Gundulićeva *Osmana*, za Lucićeve *Pjesme*, za *Vinodolski zakon*, sve u Zagrebu, cf. M. Moguš, *Antun Mažuranić*, Zagreb 1978, passim), tako se i u Varaždinu 1841. uz *Pjesme narodne ilirske* javlja i aneksn rječnik riječi »u našem okolišu pomanje razumivih rečih«, na 16. i 17. strani. Protumačene su na njemački i latinski jezik. To su riječi (49 na broju): *slava, vječni, uprava, jasnost, slast, žezlo, dopirati, rog vojne, okov, sovjet, zavjet, zalud, ponor, prijeliti, vatra, grom, gromovit, četa, Perun, Smesti, stijena, dub, lamati, klisurina, možan, nemožan, lovor, tovor, hrabar, omahati se, izgled, ružiti, baciti, nesklad, cijepanje, umnožiti, pomnjiv, ponosit, oriti se, vrag, tmast, zastor, koprena, obasjati, krasan, grad, ustav, velevažan, žrtvovati*. Popis je rađen tako da je uz pojedinu riječ u tekstu pjesme stavljen broj pod kojim na kraju knjige dolazi tumač što ta riječ znači.

LITERATURA

- A. Cuvaj, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb, 1910—11².
- K. Filić, *Povijest varaždinske gimnazije*, Spomenica varaždinske gimnazije 1636—1936. Varaždin 1937.
- A. Jembrih, *Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyja (1783)*, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin 1, 1986, 277—306.
- P. Galić, *Un manuale di conversazione italo-croato (Venezia 1804)*, Studi di grammatica italiana 10, 1981, 51—61.
- P. Galić, *Sul Vocabulario nuovo — Zvanik novi, stampato à Venezia nel 1704*, Studi di grammatica italiana 12, 1983, 310—305.
- S. Jurić, *Jugoslaviae scriptores recentioris aetatis*, Pars I: *Opera scriptorum latinorum natione Croatorum usque ad annum 1848*. Tomus I index, II index systematicus. Zagreb, 1971.
- W. Kessler, *Buchproduktion u. Lektüre in Zivilkroatien u. -Slawonien zwischen Aufklärung u. »Nationaler Wiedergeburt« 1767—1848*. Frankfurt a. Main 1976.
- V. Putanec, *Leksikografija kod Hrvata, Srba i Crnogoraca*, Enciklopedija Jugoslavije 5, 1962, 503—508.

- V. Putanec, *Talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski rječnik Petra Lupisa Valentiana (Ankona 1527)*, *Filologija* 9, 1979, 101—138.
- V. Putanec, *Mali diferencijalni hrvatsko-slovenski rječnici iz 1578, 1584 i 1592*, *Rad JAZU* 376, 1979, 159—215.
- V. Putanec, *Zvanik talijansko-hrvatski (1655, 1703, 1737, 1804)*, *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 4—5, 1979, 41—60.
- V. Putanec, *Aneksni rječnici u djelu POKORNI I MNOZI INI PSALMI DAVIDOVI (1582) Šimuna Budinića i PIŠTOLE I EVANGELIJA (1613¹—1857¹⁶) Ivana Bandulavića*, *Leksikografija i leksikologija*, zbornik radova, Beograd-Novi Sad 1982, 227—247.
- A. Šojat, *Prva objavljena gramatika kajkavskoga književnog jezika*, *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 10—11, 1984—1985, 201—221.
- A. Šojat, *Stara kajkavska leksikografija*, *Zbornik vo čest na Blaže Koneški*, Skopje 1984, str. 253—269.

VALENTIN PUTANEC

EDITIONS LEXICOGRAPHIQUES CROATES IMPRIMÉES
À VARAŽDIN ET ENVIRONS IMMÉDIATS AUX
16ÈME À 19ÈME SIÈCLES

A l'occasion de la célébration du premier livre imprimé à Varaždin (*Postilla* de Vramec, 1586), l'auteur s'est proposé de faire une révision de tous les textes lexicographiques publiés à Varaždin et environs immédiats depuis le 16ème jusqu'au 19ème siècles. Il s'agit en premier lieu des petits vocabulaires annexés aux ouvrages de Pergošić (*Dekretum* 1574), de La langue (*Medicina ruralis* 1776) et de Szent-Mártony (*Introduction à la grammaire croate destinée aux Allemands*, 1783). Après avoir donné une esquisse de ces petits lexiques, l'auteur s'occupe surtout d'une édition lexicographique publiée par Antoine Rožić, un professeur du latin au gymnase varasdinien et qui a eu plusieurs rééditions remaniées. Il s'agit d'un petit vocabulaire latin-croate-allemand et, depuis la deuxième édition, latin-croate-hongrois-allemand, publié par ce professeur en 1822 jusqu'en 1840 environ. L'auteur s'arrête surtout à identifier et décrire ces éditions parce que les données qu'on trouve dans la littérature n'étaient pas complètes. Le *Vocabularium iliti rečnik najpotrebneše reči vu treh jezikih zaderžavajući* parut pour la première fois en 1822: il contient 32 pages et il est imprimé en deux colonnes. La deuxième édition contient aussi 32 pages et elle parut en 1833, imprimée en une colonne et contenant une langue au surplus (elle est latine-croate-hongroise-allemande). La troisième édition parut s.a., contient 26 pages, elle est imprimée en une colonne, contenant 31 lemmes par page tandis que l'édition suivante (la quatrième), parue aussi s.a., contient 24 pages mais contenant 37 lemmes par page. L'auteur tâche d'illustrer les conditions culturelles qui ont présidé à l'activité lexicographique de Rožić en s'arrêtant aussi sur l'ensemble de l'activité de cet écrivain.